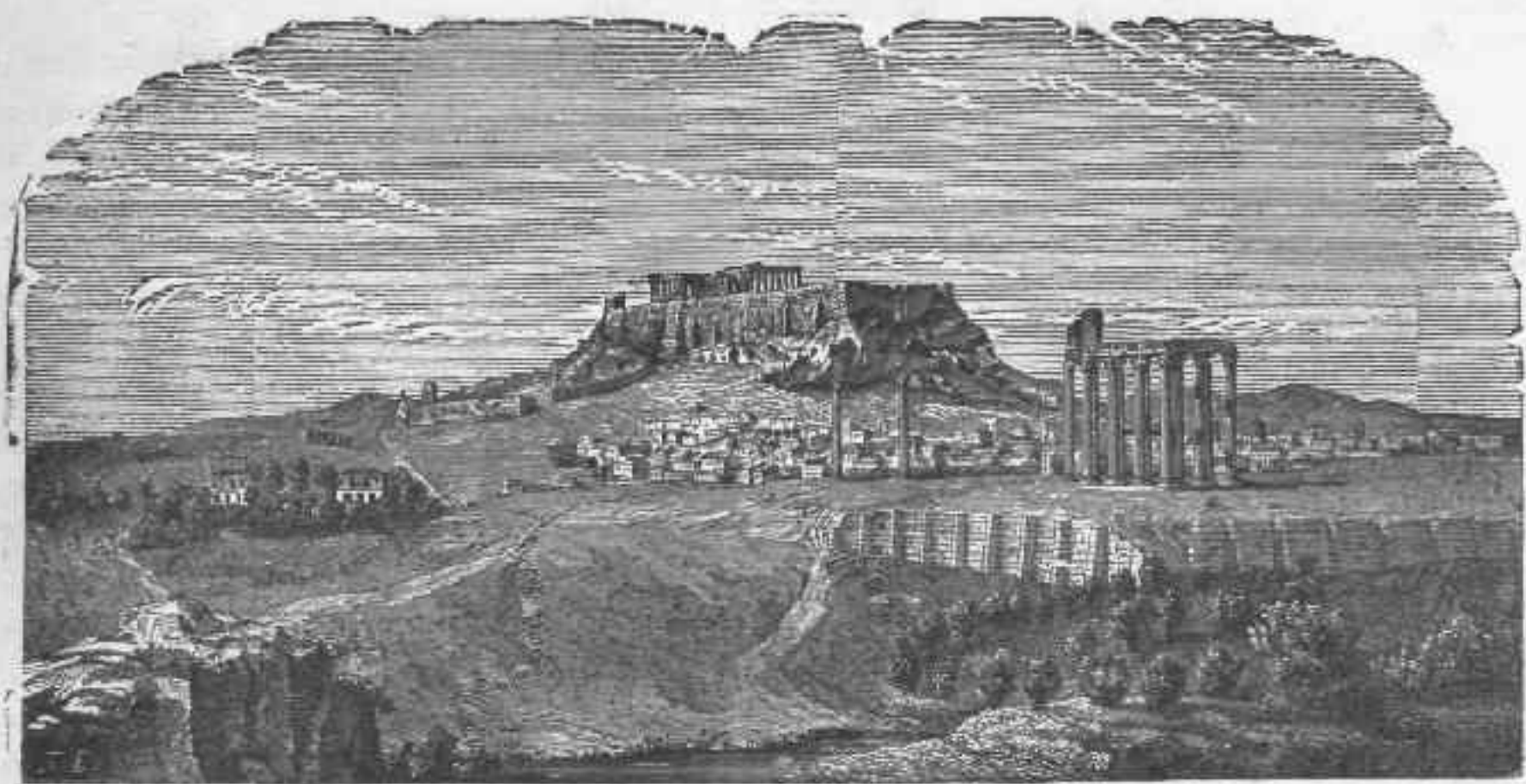

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ, 1865.

ΤΟΜΟΣ ΙΓ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 372.

ΤΡΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

ΠΕΡΙ ΟΜΗΡΟΥ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΜΗΡΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ,

*Ἐκ τῶν ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ ἱστορικῶν
παραδόσεων*

τοῦ καθηγητοῦ

Κ. Δ. Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ.

(Συνέχ. Ἰδε φολλάδ. 371.)

Β'.

(Γεν. ἱστορ. μάθ. 68. — Παριδόθη τῇ 18 Δεκεμβρίου 1863.)

Κύριοι,

Εἰς ὅσα εἶπομεν χθὲς περὶ Ὀμήρου ἐπιτάσσομεν σήμερον ὀλίγας λέξεις περὶ τοῦ Ὀμηρικοῦ ζητήματος. Οἱ ἀρχαῖοι οὔτε ἀφορμὴν οὔτε ὄρεξιν εἶχον νὰ ἐνδιατρίβωσιν εἰς τὰ ζητήματα ἐκεῖνα τῆς κριτικῆς λεγομένης ἐπιστήμης, εἰς τὰ ὅποια ἀπ' ἐναντίας ἐντυφώσι μεθ' ἡδονῆς ἀρρήτου οἱ νεώτεροι. Ἀντὶ νὰ καταγίνωνται εἰς τὴν ἀγῶνα καὶ ξηρὰν ἐρευναν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων, ἀνεγίνωσκον αὐτὰ, καὶ τοῦτο πρὸς ἡδονὴν καὶ ἀπόλαυσιν, ὅχι πρὸς ἀναζήτησιν καὶ ἀνέυρεσιν τῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς γνησιότητος τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων λόγων.

Τὴν σήμερον εἰς ἐναντίαν μεταξὺ τῶν ἑκατὸν ἀναγνωστῶν τοῦ Ὀμήρου ἐν τῇ πρωτοτύπῳ γλώσσῃ οἱ μὲν 10 ἀναγινώσκουσιν αὐτὸν ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, οἱ δὲ 90 φιλολογικῶς καὶ κριτικῶς, πρὸς φιλολογικοὺς κριτικοὺς καὶ ἱστορικοὺς, ὀλίγιστοι δὲ τινες καὶ πρὸς αἰσθητικοὺς σκοποὺς. Τὸ ἐμὸν μέρος τάττομαι ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων, καὶ πυχόμην ν' ἀνεγίνωσκον τὸν Ὀμηρον οἱ νέοι Ἕλληνας ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, τουτέστι πρὸς ἡδονὴν καὶ ἀπόλαυσιν, ὅχι ὅπως οἱ νεώτεροι πρὸς φιλολογικοὺς σκοποὺς. Ταῦτα λέγων δὲν ἀποκρούω τὴν φιλολογίαν, διότι ἄνευ αὐτῆς σήμερον εἰς ἡμᾶς εἶνε ἀκατάληπτος ὁ Ὀμηρος· ἀλλ' ἡ φιλολογία πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς νέους ἀναγνώστας ὡς μέσον, ὅχι ὡς σκοπὸς, ὡς κλεῖς ἀναπεταννύουσα τὰς πύλας τοῦ ἱεροῦ τούτου καὶ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως. Ἄλλως ὁ λόγος περὶ τῶν καθ' αὐτὸ φιλολόγων τῶν ἀφιερωσάντων ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς φιλολογίας. Εἰς τούτους προκείσθω ὁ Ὀμηρος ὡς ἐν ἀνατομικῷ ἀμφιθεάτρῳ πτώμα πρόχειρον εἰς παντὸς εἶδους φιλολογικὴν ἐξέτασιν, ἔρμαιον καὶ χάρμα τῆς ἀνατομικῆς αὐτῶν σμίλης. Οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ Ὀμήρου ὡς ποιητοῦ τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεύς, ὅπως οἱ καθολικοὶ χριστιανοὶ πιστεύουσιν εἰς τὸ θεόπνευστον τῶν ἁγίων Γραφῶν. Ἐθαύμαζον τὸν ποιητὴν καὶ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ δύναμιν,

ἀλλὰ θαυμάζοντες δὲν ἐξεμνησίζον καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν, ἀλλὰ προετίμων μᾶλλον νὰ τὸν κατατάξωσι μετὰ τῶν ἀθανάτων τοῦ Ὀλύμπου, ἢ νὰ παραγκωνίσωσι τὸ πρόσωπον τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸ ἐρεβεννὸν σκότος τῆς ἀνυπαρξίας. Μόνον μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ὅτε ἐν γένει ἤρχισε νὰ διαμορφώνεται ἡ γραμματικὴ, ἡ κριτικὴ καὶ αἱ λοιποὶ φιλολογικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡγεῖραν φωνὴν κατὰ τοῦ Ὀμήρου οἱ φύονεροι καὶ πικρόχολοι Ζωῖλοι, καὶ οἱ κριτικοὶ Ἀρίσταρχοι, οἵτινες οὐ μόνον στίχους ἐξωθέλιζον ἀθετοῦντες ὡς νόθους, ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήρους τὰς τελευταίας ῥαψωδίας τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας. Τῶν Ἀλεξανδρινῶν δὲ τούτων κριτικῶν οἱ λεγόμενοι χωρίζοντες προέβησαν εἰς τοσοῦτον μόνον, ὥστε νὰ εἰπωσι ὅτι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια δὲν εἶνε ἔργα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἀλλὰ διαφόρων. Ὅτι δὲ ὁ Ὀμηρος ἐσχεδίασε καὶ ἐποίησε τὰ ποιήματα αὐτοῦ, τοῦτο οὐδεὶς ποτε τῶν ἀρχαίων ἐφантаσθη νὰ διαμφισβητήσῃ. Ἡ ἀμφισβόλια αὕτη περὶ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ποιητοῦ ἐξεφράσθη πολλάκις παρὰ πολλῶν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, ἀλλ' ὡς ἐν παρόδῳ τῇδε κακεῖσε συγγραμμάτων διαφόρου ὕλης καὶ φύσεως ῥιφθεῖσα, παρημελήθη οὐδ' ἔτυχε προσσχῆς τινος παρὰ τῶν πεπαιδευμένων· ὥστε ὁ κόσμος ἔμεινεν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ πατροπαράδοτον πίστιν εἰς τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Ὀμήρου μέχρις ἐσχάτων.

Ὁ πρῶτος, ὅστις ἐκλόνησε τὴν πίστιν ταύτην, ἐπὶ μακρὸν δὲ χρόνον καὶ εἶχεν ἀνασπάσῃ αὐτὴν πρόρριζον παρὰ πολλοῖς, εἶνε ὁ διάσημος φιλόλογος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Αὐγουστος Οὐόλφιος, ἐκδοὺς τὰ ἀτελῆ μείναντα μέχρι τέλους *Προλεγόμενα εἰς Ὀμηρον* (*Prolegomena ad Homerum*) ἐν ἔτει 1795. Οὗτος εἶναι ὁ πατήρ τοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων πολυκρότου Ὀμηρικοῦ ζητήματος, τὸ ὅποιον ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον δὲν ἐπελύθη κατὰ τρόπον ἀποδεκτὸν παρ' ἅπασιν κοινῶς καὶ ἀσπαστόν. Τὰς κυριωτέρας τῶν φάσεων, ὅσας περιεδύθη ἀλληλοδιαδόχως τὸ Ὀμηρικὸν τοῦτο ζήτημα θέλω ἐκθέσθαι εἰς ὑμᾶς, Κύριοι, ὅσον ἐνεστι συντόμως, καὶ καθ' ὅσον μόνον ἐπιτρέπουσι τὰ στενὰ ὅρια μαθήματος τῆς γενικῆς ἱστορίας. Ἡ γνώμη τοῦ Οὐόλφιου εἶνε ἐν περιλήψει αὕτη. Τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα συνεκροτήθησαν κατ' ἀρχὰς ἐκ σειρᾶς μερικῶν τινῶν καὶ ἀσυναρτήτων ᾠσμάτων, τὰ ὅποια συγκολληθέντα ἐπειτα πρὸς ἀλλήλα συναπετέλεισαν τὰς δύο ἐποποιίας. Ἡ συγκόλλησις δὲ αὕτη ἐγένετο ἀξιάστως καὶ ἄνευ τινὸς βλάβης τῆς καλλιτεχνικῆς ἐνότητος καὶ οἰκονομίας τῶν ἐποποιῶν, διότι τὰ μικρότερα ταῦτα κατὰ μέρος ᾠσματα ἢ ῥαψωδίαί, ὡς ἀναφερόμενα εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν μυθικὸν κύκλον, καὶ ποιηθέντα ὑπὸ διαφόρων μὲν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ

πνεύματος ἐμπνεομένων αὐιδῶν, εἶχον ἅπαντα ὁμοίον τύπον, ὁμοίαν γλῶσσαν καὶ ὁμοία ἐν γένει τὰ προσόντα καὶ τὰς ἀρετάς, ὅσαι ἦσαν ἀναγκαῖαι εἰς συγκρότησιν ἐνὸς ὅλου καὶ ἐνιαίου ποιήματος. Οἱ διάφοροι οὗτοι αὐδοὶ ἀνῆκον εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σχολήν, τὴν ἰωνικὴν, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς καὶ οἶον ποιητικὸς ἦρως ὑπῆρξεν ὁ Ὀμηρος, ἐξαφνίσας αὐτὸς ὡς ὑπέρτερος τὰ ὀνόματα τῶν συναδέλφων. Τὰ κατὰ μέρος δὲ ᾠσματα ἢ ποιήματα ταῦτα προσωρισμένα εἰς ὧδὴν κυρίως καὶ ἀκρόασιν, ὅχι καὶ ἀνάγνωσιν, παρεδίδοντο διὰ ζώσης ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, καὶ διεσώθησαν οὕτω διὰ τριῶν τεσσάρων ἑκατονταετηρίδων ἀπὸ μνήμης ψαλλόμενα καὶ ἀπαγγελλόμενα ὑπὸ αὐιδῶν καλουμένων ῥαψωδῶν. Μόνον δὲ κατὰ τὴν ἑκτὴν π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἐπὶ Σόλωνος καὶ Πεισιστράτου συνηρμολογήθησαν εἰς ἓν ὅλον μετὰ διαφόρους προσθήκας καὶ ἀφαιρέσεις ὑπὸ ἐπιτροπῆς λογίων ἀνδρῶν, τοῦ Ζωπύρου, Ὀνομακρίτου, Ὀρφέως καὶ Κογχύλου, ἐπὶ τῷ ἔργῳ τούτῳ διορισθείσης ὑπὸ τοῦ τυράννου, καὶ τότε πρῶτον κατεστρώθησαν ἐν βίβλῳ διὰ τῆς γραφῆς καὶ προσέλαβον τὴν μορφήν καὶ τὴν σειρὰν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἔχοντα διεσώθησαν καὶ μέχρις ἡμῶν.

Εἰς τοὺς λόγους, οὓς φέρει ὁ Οὐόλφιος πρὸς στήριξιν τῆς γνώμης του, προσετέθησαν καὶ ἄλλοι ὑπ' ἄλλων, ὧν ἀπάντων οἱ κυριώτατοι εἶνε οἱ ἐξῆς: Ἡ γνώσις τῆς γραφῆς εἶνε, λέγουσι, πολλῶ ἀρχαιοτέρα ἢ ὅσον νομίζει ὁ Οὐόλφιος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀναιρεῖ ὅμως τὴν γνώμην αὐτοῦ, διότι ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων ἦτο λίαν μετρία, περιοριζομένη μόνον εἰς τὴν μετὰ πολλοῦ κόπου ἐγγράφειν ἐλίγων μόνων λέξεων ἐπὶ λίθων ἢ μετὰλλῶν, οὐδ' ἀνεπτυγμένη οὕτως, ὥστε νὰ γίνηται χρῆσις αὐτῆς εἰς καταγραφὴν ὀλοκλήρου βιβλίου. Ἐὰν ἦτο πάγκοινος ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς, τότε ἤθελον περισωθῇ, λέγουσιν, εἰς ἡμᾶς καὶ πλειότεραι εἰδήσεις περὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ πρὸ πάντων ἡ πάγκοινος καὶ εὐκόλος χρῆσις τῆς γραφῆς ἤθελε κινήσῃ τινὰς ν' ἀναγράφωσιν εἰς βιβλία τὴν περὶ τῶν ἱστορικῶς ἀγνώστων ἐκείνων χρόνων ἱστορίαν. Ἐὰν ἦτο τότε γνωστὴ καὶ ἐν χρήσει ἡ γραφὴ διατὶ νὰ μὴ γίνη μνεία αὐτῆς μηδ' ἅπαξ καὶ παρ' Ὀμήρῳ; Ἐκτὸς δὲ τούτων πάντων, εἰάν ὑπῆρχεν ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων ἡ γραφὴ, δὲν ἤθελεν ὑπάρχει παρὰ τῷ ποιητῇ ἡ διαφορὰ καὶ ποικιλία ἐκείνη τῶν διαλεκτικῶν τύπων, ἀλλ' ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἤθελεν ἦνε κανονικωτέρα, ὁμαλωτέρα καὶ ὁμοιομορφωτέρα. Ἀνάγκη ἄρα νὰ δεχθῇ τις ὅτι τὰ ποιήματα ταῦτα διετηροῦντο ἀπὸ μνήμης· ἀλλὰ τότε δὲν ἔπρεπε νὰ ἦνε λίαν μακρὰ, διότι ἡ ἀπομνημόνευσις αὐτῶν θὰ ἦτο ἀδύνατος· ἡ Ἰλιάς ἄρα καὶ ἡ Ὀδύσεια δὲν εἶνε δυνατόν ἅμα ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου νὰ ἦσαν οὕτω μα-

κραί, ὅπως διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἐν τοῖς ὁμηρικαῖς ποιήμασι πολλάκις μνημονευόμενοι ἀοιδοὶ ψάλλοι σιν εἰς τὰ συμπόσια τῶν ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἄσματα ὅχι μακρά· καὶ εἰς ἐν συμπόσιον, ὅσον πολλὰς ὥρας καὶ ἂν διαρκέσῃ, εἶνε ἀδύνατον νὰ ψαλῇ μέχρι τέλους ἡ Ἰλιάς ἢ ἡ Ὀδύσεια. Ἀλλὰ τὸ ὅτι αἱ ἐποποιεῖαι αὗται δὲν ἦσαν ἐξ ἀρχῆς συνηρμολογημέναι οὕτως, ὅπως διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς, τοῦτο ἀποδεικνύεται κατὰ τοὺς Οὐολφριανούς οὐ μόνον ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων λόγων ἀλλὰ μάλιστα καὶ ἐξ ἐσωτερικῶν, ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τῆς ποιότητος διαφόρων τεμαχίων, τὰ ὅποια ἢ εἶνε πολὺ κατώτερα κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν λοιπῶν ἢ δὲν συναρμολογούνται ἐντελῶς πρὸς τὸ ὅλον, καὶ ἐκ διαφόρων μικρῶν περιστατικῶν καὶ εἰδήσεων, αἵτινες ἐξελέγχονται ἀντιφατικαί πρὸς ἀλλήλας. Ἰδίως δὲ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Ἰλιάδι πολλὰ τεμάχια καὶ ἐπεισόδια, τὰ ὅποια ὡς μερικὰ μὲν διαφόρων ἡρώων ἐγκώμια εἶναι ἀξιόλογα, ἀλλ' ὡς ἐπεισόδια παρεμβλλόμενα εἰς ἐπικὸν ποίημα, οὕτινος κύριος σκοπὸς εἶναι ἡ ποιητικὴ διεξήγησις τῆς μένης τοῦ Ἀχιλλέως, καταλαμβάνουσι πάρα πολὺν τόπον, καὶ συμποδίζουσι τὴν πρόοδον τῆς ἀφηγήσεως καὶ τὴν κανονικὴν καὶ ὁμαλῶς ἀλληλοδιάδοχον ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων σκηνῶν καὶ περιπετειῶν τοῦ ποιήματος. Ἐπὶ τέλους δὲ προσεπιρρῶνυει πάσας ταύτας τὰς ἀποδείξεις καὶ ἡ ῥητὴ μαρτυρία τῶν ἀρχαίων, ὅτι αἱ διάφοροι τῆδε κακεῖσε διεσκορπισμέναι ῥαψωδίαὶ πρῶτην φορὰν συνηρμολογήθησαν εἰς ἓν ὅλον ἐπὶ Σόλωνος καὶ Πεισιστράτου.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων τούτων Οὐολφριανῶν ἐξέχει ὁ **Lachmann**, οὗχ ἥττον τοῦ Οὐολφρίου ὀξύνοος καὶ διάσημος φιλόλογος. Οὗτος ἰδίως ἀπεφάνητο ὅτι ἡ Ἰλιάς μέχρι τοῦ φόνου τοῦ Ἑκτορος συνεκροτεῖτο κατ' ἀρχὰς ἐκ 16 μερικῶν ἄσμάτων, ἢ αὐτοτελῶν καὶ ἀρτίων καθ' ἑκατὰς ῥαψωδιῶν, τὰς ὁποίας καὶ ἀνακατέστησεν ὁ **Lachmann** κατὰ τὸ δόξαν αὐτῷ, καὶ προσέθετε μετὰ ταῦτα τὴν ὕλην εἰς 16 ῥαψωδίας ἀνακατασταθεῖσαν οὕτως Ἰλιάδα καὶ εἰς δύο ἐτι ἄσματα δίκην παραρτημάτων, κατ' ἀναλογίαν τῶν γερμανικῶν ἐποποιῶν. Ὡς λόγον δὲ κύριον τῆς τοιαύτης αὐτοῦ διασκευῆς, πλὴν μικρῶν τινῶν καὶ ἀναξίων λόγου ἐν τοῖς καθ' ἑκαστα ἀντιφάσεων καὶ ἀνωμαλιῶν, φέρει ὁ **Lachmann**, ὅτι ἐποποιεῖα οὕτω μακρὰ, ὅποια ἡ Ἰλιάς, ἦτο ἀδύνατον νὰ διασωθῇ διὰ μικροῦ χρόνου ἀπὸ μνήμης μόνον, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς γραφῆς. Τὰ δὲ ποιήματα, ὅσα ἐψάλλον κατὰ τὰς διαφόρους ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐορτὰς οἱ ῥαψωδοὶ καὶ οἱ Ὀμηρίδαι, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἦσαν οὕτω μακρὰ ἐποποιεῖαι, ὅποια ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια.

Ἡ νέα αὕτη αἵρεσις ἐπροξένησεν ἀπανταχοῦ τῆς

Γερμανίας καὶ τῆς Εὐρώπης μέγαν κρότον, καὶ ἡ λεπτομερὴς ἐκθεσις τῶν κατὰ τὴν αἵρεσιν ταύτην ἀνήκει κυρίως εἰς τὴν νέαν ἱστορίαν τοῦ Π. καὶ ΙΘ'. αἰῶνος μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐν τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ ἐκθεσις καὶ ἀπεικόνισις ἐνός τῶν οὐσιωδεστάτων στοιχείων τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὀρίζεται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν φιλολογικῶν τούτων ἐργασιῶν καὶ εἴτε καλῶν εἴτε κακῶν αἰρέσεων τῶν νεωτέρων χρόνων, διὰ τοῦτο ἡ ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων εἰς τοὺς νεωτάτους τούτους φιλολογικοὺς χρόνους ἀντεπιστροφὴ τοῦ βλέμματος ἡμῶν δὲν εἶνε οὔτε ἄχρηστος οὔτε ἀνάρμοςτος εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔργον ἔχει καὶ νὰ φανερώσῃ τὰ διάφορα καὶ ποικίλα νήματα, ὅσα συνέχουσι πρὸς ἀλλήλας τὰς διαφόρους ἐποχὰς, καὶ τὰς διαφόρους περιπετείας τῆς πνευματικῆς τῶν ἐθνῶν ἀναπτύξεως. — Ἡ παράδοξος αὕτη καὶ παράτολμος περὶ τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων γνώμη τοῦ Οὐολφρίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν εὐδοκίμησεν, ὡς προεῖρήθη, μεγάλως ἀπανταχοῦ. Ἐν Γερμανίᾳ ἠκούσθησαν κατ' ἀρχὰς φωναί τινες κατὰ τοῦ παραδόλου καινοτόμου τῆς ἱστορίας τῶν γραμμάτων, ἀλλ' αἱ φωναὶ αὗται οὐδεμιᾶς τυχοῦσαι ἀκροάσεως ἐπνίγησαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γενικοῦ θορύβου καὶ τῆς γενικῆς ὁλοῦ τοῦ κόσμου ἐπιδοκιμασίας, εἰς ἣν μεγάλως συνετέλεσε καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισήμου αἰρεσιάρχου. Τὸ δ' ἐτι σπουδαιότερον εἶνε, ὅτι ἡ παράδοξος αὕτη καινοτομία καὶ αἵρεσις συνετέλεσε τὰ μέγιστα καὶ εἰς τὰ νὰ μεταβληθῶσιν ἐξ ὑπαρχῆς αἱ ἐπικρατοῦσαι ἰδέαι περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς φύσεως τῆς ποιήσεως τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ ἀπειροπληθοῦς ὄχλου τῶν ὡς διὰ μηχανικῆς ῥάβδου ἀναφυσέντων διαφόρων καὶ ποικίλων φιλολογικῶν ζητημάτων ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου, τὸ καθ' αὐτὴ ζήτημα τὸ περὶ Ὀμήρου, ἐδέχθη ν' ἀρθῇ ἐκ μέσου ἐφ' ἱκανοῦ χρόνου διάλειμμα καὶ νὰ ἐξαφανισθῇ. Τοιοῦτοτρόπως ὁ θαυμασιὸς δαίμων τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως ἐξητμίσθη εἰς πολλὰς καὶ ἀπειροπληθεῖς ἀτμίδας καὶ ῥανίδας ποιητικῆς εὐφυΐας· ἐκρημνίσθη ὁ θεσπέσιος ἀοιδὸς ἀπὸ τοῦ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἐπικοὺς ποιητὰς ὕψηλόν καὶ μονήρους θρόνου, ὅπου ἐκάθητο ὑπερνέφελος μέχρι τοῦδε, καὶ διεμερίσθη εἰς πολλοὺς μικροὺς Ὀμήρους, τοὺς Ὀμηρίδας, οἵτινες κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἀλλήλους διαδεχόμενοι καὶ ποιοῦντες ἕκαστος μικρὰς ῥαψωδίας κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν γλῶσσαν τοῦ διδασκάλου καὶ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Ὀμήρου, τοῦτέστιν ἀπεικονίζοντες πιστῶς ἐν ταῖς ῥαψωδίαις αὐτῶν τὸ δημοτικὸν πνεῦμα τοῦ λαοῦ, καὶ ὅχι τῆς ἰδίας αὐτῶν φαντασίας τὰ τεχνικὰ δημιουργήματα στιχουργοῦντες, εὐρίθη ἐπὶ

τέλους νὰ ἔχωσι τοιαύτας ἑκάστος βραψωδίας πεποιημένας, ὥστε συναρμολογηθεῖσαι μετὰ τρεῖς καὶ τέσσαρας αἰῶνας ἐπὶ Σόλωνος καὶ Πεισιστράτου συνήρθησαν οὕτω πρὸς ἀλλήλας, ὥστε συναπτελέσθησαν δύο, αἱ ἀρισταὶ τοῦ κόσμου, ἐπαποῖται. Τότε δὲ πρῶτον ἐκ τοῦ Ὀμηρικοῦ ζήτηματος τούτου ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ ἔννοια τῆς δημοτικῆς καὶ ἐθνικῆς ποιήσεως, νὰ ἐξελεγχθῇ σαφῶς καὶ ἐναργῶς ἡ σχέσις αὐτῆς καὶ ἡ διαφορὰ πρὸς τὴν τεχνικὴν, καὶ νὰ διορθωθῇ ἡ προτέρα ἐσφαλμένη θεωρία, καθ' ἣν δύο εἶδη μόνον ποιήσεως ὑπῆρχον ἐκ διαμέτρου πρὸς ἀλλήλα ἀντιμαχόμενα καὶ διάφορα, ἡ τραχεῖα καὶ ἀπελέκητος καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀξίας φυσικὴ δημοτικὴ ποίησις, καὶ ἡ καθ' αὐτὸ τεχνικὴ ποίησις, ἡ ἀξιόλογος καὶ ἐπίζηλος. Αἱ ἔννοιαι αὗται διωρθώθησαν τότε πρῶτον καὶ ἐτελειοποιήθησαν ἐπὶ τὸ ἀληθέστερον ἅμα καὶ ἐναργέστερον καὶ σαφέστερον, τῆς ἀφορμῆς ἐκ τοῦ Ὀμηρικοῦ ζήτηματος δοθείσης. Διότι ἡ Ὀμηρικὴ ποίησις ἐξηλέγχθη τότε ὅτι εἶνε ἀμρότερον καὶ δημοτικὴ καὶ τεχνικὴ, ὅτι συνάπτει ἐν ἑαυτῇ τὰ ἄλλως ἀσύναπτα φαινόμενα καὶ διεστώτα στοιχεῖα, τὴν φυσικότητα καὶ τὴν τέχνην, ὅτι ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ Ὀμηρικὴ ποίησις εἶνε ὁ ἄμεσος καρπὸς, ἡ ὑπὸ τοῦ ποιητικοῦ δαιμονίου ἄμεσος, ἄνευ σκέψεως καὶ οἷον διὰ καλλιτεχνικοῦ πρίσματος ἀντικατόπτρισις τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἔθνους. Ἐκτοτε ἀνηρευνήθησαν τὰ ποιητικὰ ἀρχεῖα τῶν διαφόρων ἔθνων καὶ ἤρξατο στρεφόμενη ἡ προσοχὴ τῶν σοφῶν εἰς τῶν διαφόρων ἔθνων τὰ δημοτικὰ ἄσματα, ὧν διάφοροι συλλογαὶ ἐξεδόθησαν κατὰ διαφόρους χρόνους παρὰ διαφόρων. Κατὰ δὲ τὴν νέαν ταύτην ἀνασκαφὴν τῶν ποιητικῶν θησαυρῶν τῶν διαφόρων ἔθνων, ὡς διὰ νὰ ἐκδικήσῃ ἡ νέα Ἑλλάς τὸν Ὀμηρόν της, καθ' οὗ εἶχεν ἐγερθῇ ὁ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἐκεῖνος ἀγὼν, ἀπῆνεγκε καὶ ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ ποιητικῇ ἀγωνοθεσίᾳ αὐτὴ πάλιν τὰ πρωτεῖα, διότι αὐτῆς τὰ δημοτικὰ ἄσματα, καὶ ἰδίως τὰ κλέφτικα τραγούδια ἐκέρδησαν τὸν στέφανον τῆς νίκης. Τότε δὲ, ἀφοῦ διὰ τῶν περὶ τὸν Οὐόλφιον ἤρθη ἐκ τοῦ μέσου ὁ Ὀμηρικὸς κολασσὸς, καὶ ἔμεινεν ἐλεύθερον τὸ στάδιον τοῦ ποιητικοῦ ἀγῶνος, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε πλέον διὰ τὴν κριτικὴν ἐκείνην καὶ σκεπτικὴν γενεάν ὁ οὐρανομήκης τῆς ἐπικῆς ποιήσεως Τιτάν, πρὸς ὃν μηδὲ ν' ἀναβλέψῃ καὶ ἐτόλμα τις πρότερον, καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς παραφροσύνη καὶ τὸ νὰ διανοηθῇ τις νὰ ἀντιπαλαίσῃ πρὸς αὐτόν, τότε ἐνθάρρυνθεις ἐκ τῆς τετελεσμένης ἤδη τοῦ ποιητικοῦ ἥρωος δολοφονίας καὶ ὁ μέγας τῆς Γερμανίας ποιητῆς, ἐκήρυξεν εἰς τὸν κόσμον, ὅτι ἀφοῦ ἀγαθὴ τύχη ἡ κριτικὴ ἀπῆλλαξεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου, ἐπέδότη εἰς τῆς ἐπικῆς ποιήσεως τὸν ἀγῶνα καὶ ἐπεχείρησε τὴν σύνταξιν τοῦ ἐπικοῦ ποιήματος τοῦ

Ερμάννου καὶ τῆς Δωροθέας, τῆς ὁποίας ἡ ἀφορμὴ ἐκτίθεται ἐν τῷ ὥραίῳ τούτῳ ἐλεγειακῷ διστίχῳ:

«Denn wer wagte mit Göttern den Kampf? und wer mit dem einen?»

Doch Homeride zu sein, auch nur als letzter, ist schön.»

«Τίς πρὸς θεοὺς ἠγωνίσθη θνητός ποτε; τίς πρὸς τὸν ἕνα; Πλὴν Ὀμηρίδης, καὶ ἂν ἐσχατος ᾖσαι, καλόν.»

Ἀλλ' ἡ κατὰ τοῦ Ὀμήρου ἐκδοθεῖσα θανατικὴ ποινὴ οὐδαμῶς ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς ἐπικοὺς σκοποὺς τοῦ Goethe, οὐδ' ἐτόλμησε βέβαιά ποτε οὐδ' αὐτὸς ἐκεῖνος νὰ καυχῇ διὰ τοῦτο. Ὁ *Ερμάννος* καὶ ἡ *Δωροθέα* εἶνε ὠραιότατον ποίημα πλήρες ἀληθῶς ποιητικῶν καλλονῶν, εἶνε ἀριστούργημα μικτοῦ τινος εἶδους εἰδυλλιακῆς καὶ ἐπικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἐπικοῦ ποιήματος καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ Ὀμηρικοῦ ἀπέχει ὅσον ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς. — Ἄν ὅμως, μὴ ὠφεληθεῖς ὡς ποιητῆς ἐκ τῆς ποιητικῆς του ταύτης ἀποπείρας, ὠφελήθῃ καὶ ὡς κριτικὸς ὁ Goethe, τοῦτο θέλομεν ἰδῇ ἀκολούθως.

Διὰ μακροῦ χρόνου ἐπεκράτησεν ἐν ὅλῳ τῷ φιλολογικῷ κόσμῳ καὶ μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ ἡ παράδοξος τοῦ Οὐόλφιου αἵρεσις· καὶ ἂν δὲ ἐνδομύχως δὲν ἐπέθετό τις εἰς τοὺς λόγους τοῦ αἵρεσιάρχου καὶ τῶν περὶ αὐτόν, δὲν ἐτόλμα ὅμως νὰ εἴπῃ τίποτε ἐξ αἰδοῦς καὶ ἐκ φόβου μὴ φανῇ ἄκριτος καὶ ἀφελής· διότι τοιαύτη εἶνε ἡ δύναμις τῶν παραδόξων ἐπὶ παντὸς εἶδους ζητημάτων, ὅταν καταντήσωσι συρμὸς, ὥστε παραλύουσι τὰς δυνάμεις καὶ αὐτοῦ τοῦ μάλιστα αὐτεξουσίου καὶ αὐτοκεφάλου, ὅστις ἀπελπιζόμενος ν' ἀντισταθῇ μόνος αὐτὸς εἰς τὸ σφοδρὸν καὶ ἀκαταμάχητον ρεῦμα τοῦ συρμοῦ καὶ τῆς ἐποχῆς ἀφίνεταί καὶ παρασύρεται ὑπ' αὐτοῦ. — Ἐπὶ τέλους ἤλθεν ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Οὐόλφιανῶν, καὶ ἤλθε σφοδρὰ, ἀντιτάξασα κατὰ τῆς ἐπικρατησάσης γνώμης πολλοὺς λόγους, ὧν οἱ κυριώτατοι εἶνε οἱ ἐξῆς: ἡ θαυμασία ἐνόησις καὶ ἡ μέχρι τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν προεσχεδιασμένη οἰκονομία τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων· τὸ ὁμοιόμορφον τῆς γλώσσης, τῶν μέτρων, τῆς φράσεως καὶ τῶν λοιπῶν, καὶ ἡ πλὴν ἐλαχίστων τινῶν καὶ ἀναξίων λόγου διαφορῶν τῆς Ἰλιάδος ἀπὸ τῆς Ὀδυσσειᾶς ἐν τῇ ἐκδοχῇ καὶ ἐρμηνείᾳ τῶν μύθων καὶ θεοτήτων ὁμοιότης, ὅπερ εἶνε σπουδαιότατον. Ἀπέδειξαν ὁμοίως ὅτι ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς οὔτε ἄγνωστος οὔτε περιορισμένη ἦτο ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου, οὕτινος τὴν ὑπαρξιν δὲν ἀνάγουσιν εἰς χρόνους ἀρχαιοτάτους καὶ μυθώδεις, ὅπως οἱ Οὐόλφιανοί, ἀλλ' εἰς τὴν Θ'. ἢ τὸ πολὺ τὴν Ι'. π. Χ. ἑκατονταετηρίδα. Ἦδη ἐν τῇ Π'. π. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ὅπως ἀπέδειξαν, ἦτο συνήθης ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς οὐ μόνον ἐπὶ ξύλων, λίθων καὶ μετάλλων, ἀλλὰ καὶ ἐν δέλτοις καὶ μεμβράναις, ἐπὶ προβάτειον καὶ αἰγείων διφθερῶν. Καὶ ἡ ἀπὸ μνήμης

δὲ διατήρησις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων, περιεχόντων τοσαύτας ἐπαναλήψεις καὶ τοσαύτας τυπικὰς φράσεις καὶ περιόδους, ἄλλως τε καὶ κοινῶν παρ' ἅπασιν καὶ πασιγνώστων ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν διαδοχὴν καὶ ἀλληλουχίαν τῶν σκηνῶν καὶ περιπετειῶν ἐν ἔθνει νεανικῷ καὶ ἀκμαίᾳ ἐτι ἔχοντι τὰς διανοητικὰς τοῦ δυνάμεις, δὲν εἶνε οὐδαμῶς παράδοξος καὶ ἀκατάληπτος. Ὁ σπουδαιότατος ἀρχηγὸς τῆς ἐν τῷ Ὀμηρικῷ ζητήματι ἀντιδράσεως ταύτης εἶνε ὁ διάσημος φιλόλογος Nitsch. Κατὰ τὸν Nitsch ὁ Ὀμηρος εἶνε ὁ προσχεδιάσας καὶ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀμφοτέρως τὰς ἐποποιίας τὴν τε Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ Ὀδύσειας, ἥς ἡ ἐνότης καὶ ἡ οἰκονομία εἶνε πολὺ καλλιτεχνικωτέρα παρὰ τὴν τῆς Ἰλιάδος, καὶ ἐν ἣ ἀποικονίζεται ὡς μᾶλλον πρεκχωρηκῶς καὶ ἀνεπτυγμένος ὁ καθόλου βίος τῶν ἑλληνικῶν λαῶν, ἡ Ὀδύσεια λέγω, ἐποιήθη μίαν γενεάν κατόπιν τῆς Ἰλιάδος, καὶ ἐξαιρουμένων μικρῶν τινῶν καὶ ἀναξίων λόγου παρεγγραφῶν καὶ νοθεύσεων, αἵτινες ἄλλως δὲν ἔλειψαν ἀπ' οὐδενὸς ἀρχαίου ποιητοῦ ἢ συγγραφέως, εἶνε ὅλον τι ἐνιαῖον, πλήρες καὶ τέλειον, σχεδιασθεῖσα ἐξ ἀρχῆς ἅπασα καὶ ποιηθεῖσα ὑφ' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ. Ἡ Ἰλιάς ἀπ' ἐναντίας, ἐπειδὴ ἀναφάνονται πολλαχοῦ ἵχνη τινὰ συρραφῆς καὶ ὅχι συγκεκριμένης καὶ συμπαγοῦς ἀλλὰ μᾶλλον διεσπασμένης ἐνότητος, ἐποιήθη μὲν καὶ αὕτη ὑφ' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' ὡς βάσιν ὁ ποιητὴς ἔλαβε πολλὰ ἀρχαιότερα καὶ αὐτοτελῆ ἐπικά ποιήματα, ἀναγόμενα εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐπικὸν κύκλον, καὶ ταῦτα ἐπεξεργασθεῖς συναρμολόγησεν εἰς ἓν ὅλον καὶ οὕτω συναπετελέσθη ἡ Ἰλιάς. Ταύτην δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου τοιοῦτοτρόπως ποιηθεῖσαν Ἰλιάδα κατεκερμάτισαν προΐοντος τοῦ χρόνου οἱ Ὀμηρίδαι καὶ οἱ ῥαψῶδοι ἐκ νέου, καὶ ἔψαλλον ἢ ἀπήγγελλον διάφορα ἕκαστος τεμάχια κατὰ τὰς ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐορτὰς μετὰ τινῶν ἀσκήμων παρεγγραφῶν καὶ νοθεύσεων, μέχρις οὗ καλεῖται τοῦ Πεισιστράτου συναρμολογηθεῖσα εἰς ἓν ὅλον ἐγγραφή ὅπως ἔχομεν αὐτὴν σήμερον, μόνον δὲ ἐξεκαθάρισαν αὐτὴν ἀπὸ τινῶν παρεγγραφῶν καὶ νοθεύσεων μετὰ ταῦτα οἱ Ἀλεξανδρινοὶ κριτικοὶ καὶ ἰδίως ὁ Ἀρίσταρχος. Ἡ γνώμη αὕτη, ἥτις, καθόλου εἰπεῖν, εἶνε καὶ ἡ τοῦ Müller, τοῦ Ulrici κλπ. ἐξέ- νικησεν ἐπὶ τέλους παρὰ τοῖς πλείστοις ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι οἱ πλείστοι ὡς μὲν πρὸς τὴν Ἰλιάδα ἀποκλίνουν μᾶλλον πρὸς τοὺς Οὐολφριανούς, τὴν δὲ Ὀδύσειαν ἀποδέχονται ὡς ἔργον ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, τοῦ Ὀμήρου. Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατόν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ποιητὴς νὰ ποιήσῃ δύο αὐτῶς τέλεια, ἀλλὰ καὶ οὕτω μακρὰ ἔργα; Ἰδοὺ ὁ λίθος, πρὸς ὃν προσκό-

πτουσιν οἱ πλείστοι, καὶ δι' ὃν ἡ Οὐολφριανὴ ὑπόθεσις γίνεται εἰς αὐτοὺς λίαν ἐπαγωγὸν δέλεαρ. Τὴν δυσκολίαν ταύτην θέλων νὰ διαλύσῃ ὁ Ὁ. Μύλλερὸς κητέφυγεν εἰς τὴν ἐξῆς ὑπόθεσιν, εἰπὼν ὅτι ὁ Ὀμηρος, ἀφοῦ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητός του ἐποίησε τὴν Ἰλιάδα, ἐσχεδιάσε γέρον ἤδη ὦν τὴν Ὀδύσειαν, καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο, ὑπερ διὰ μακροῦ χρόνου ἀνεπλήσεν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ, παρέδωκεν εἰς εὐρύαν τινὰ καὶ ἐπιστήθιον μαθητὴν του, ὅστις τὸ ἐξετέλεσεν ἔπειτα.

Τελευταία ἔρχεται ἡ γνώμη τοῦ διασήμευ ἱστοριογράφου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος Grote. Ὁ Grote τὴν μὲν Ὀδύσειαν δέχεται ὡς σχεδιασθεῖσαν καὶ ποιηθεῖσαν ὑφ' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, μὴ δίδων πολὺ βάρος εἰς τὰς ἐπουσιώδεις καὶ ἀναξίας λόγου ἀντιφάσεις καὶ ἀνωμαλίας, ὅσας διεξωνύχισαν ἐν τοῖς Ὀμηρικαῖς ποιήμασιν οἱ περὶ τὸν Οὐόλφριον. Ὁμοίως δέχεται ὡς σχεδιασθὲν καὶ ποιηθὲν ὑφ' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ εἴτε μόνου εἴτε καὶ τῇ συνεργείᾳ τῶν Ὀμηρίδων, τὸ μέρος μόνον ἐκείνο τῆς Ἰλιάδος, ὅσον περιστρέφεται εἰς τὸ θέμα τῆς ἐποποιίας « τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως », καὶ ὅπερ, καθὼς εἰκάζει, ὠνομάζετο Ἀχιλλήϊς. Ὡς εἰς τὴν Ἀχιλλήϊδα δὲ ταύτην ἀνηκούσας ῥαψωδίας θεωρεῖ ὁ Grote τὴν ῥαψωδίαν Α, τὴν ῥαψωδίαν Θ καὶ τὰς ῥαψωδίας Λ, Μ, Ν, Ξ, Ο, Π, Ρ, Σ, Τ, Υ, Φ καὶ Χ, ὡς μεταγενεστέρας δὲ προσθήκας εἰς τὴν Ἀχιλλήϊδα ταύτην τὰς ῥαψωδίας Ψ καὶ Ω. Ὡστε ἡ Ἀχιλλήϊς κατὰ τὸν Grote συνεκροτεῖτο ἐκ 16 ῥαψωδιῶν. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐποποιαῖς ἀναγνωρίζει ὁ Grote τὸν χαρκτηῖρα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Καὶ δυνατόν μὲν νὰ συνειργάσθησαν πολλοὶ καὶ διάφοροι εἰς τὰς δύο ταύτας ἐποποιίας, ἀλλὰ βεβαίως ἡ Ὀδύσεια δὲν ἀπέχει χρονολογικῶς πολὺ τῆς Ἰλιάδος· ἀμφοτέραι δὲ εἶνε ἔργον τῶν αὐτῶν περίπου χρόνων. Κατὰ τὸν Grote οὐδεμία τῶν ἐν ταῖς ἐποποιαῖς ταύταις ῥαψωδιῶν δύναται ἀποχωρισθεῖσα νὰ ἀποτελέσῃ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἓν ὅλον ἄρτιον καὶ πλήρες, συμπεραίνει δὲ ἐπὶ τέλους ὅτι καθόλου εἰπεῖν τὸ βάρος ὅλον τῆς πιθανότητος ῥέπει πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι διάφοροι μὲν ποιηταὶ συνειργάσθησαν εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, ἀλλ' ὅτι ἅπαντες οὗτοι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ὅτι ἐν γένει ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια εἶνε τὸ ἀδέσποτον καὶ ἀκέραιον ἔργον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ὡς κύριον δὲ λόγον τοῦ μετρίου τοῦ Οὐόλφριανισμοῦ τούτου ὁ Grote φέρει τὴν ἐν τοῖς Ὀμηρικαῖς ἔπεσι διαφορὰν τῶν διαλεκτικῶν τύπων.

Συνεκεφαλαίωσα, Κύριοι, ὅπως ἡδυνάμην κάλλιον καὶ συντομώτερον τὰ κυριώτατα πορίσματα καὶ τὰς κυριωτάτας γνώμας τῶν ἐπισημοτάτων ἐκ τῶν φιλολόγων κριτικῶν καὶ ἱστορικῶν, ὅσοι ἀνemiχθησαν

εἰς τὸ πολέκροτον τοῦτο ὁμηρικὸν ζήτημα. Τὸ ἐμὸν μέρος ὁμολογῶ, ὅτι ἀνέκαθεν τὸ ὁμηρικὸν τοῦτο ζήτημα μοὶ ἐφάνη ἀλλόκοτον καὶ παράδοξον, καὶ κατέταξα αὐτὸ εἰς τὴν σειρὰν τῶν ζητημάτων ἐκείνων, ἅτινα φρονῶ, ὅτι εἶναι μάταιον νὰ ἐπιχειρή τις νὰ ἐπιλύσῃ οὕτως ἢ ἄλλως, ἀναζητῶν καὶ ἀνευρίσκων λόγους ὑπὲρ ἢ κατὰ τῶν ἐνστάσεων τῶν διαφόρων διαμαχομένων μερῶν· διότι ἡ ἀρετηρία, αἱ σιωπηλαὶ προϋποθέσεις, ἐφ' ὧν στηρίζονται αἱ ἐνστάσεις αὗται, εἶνε σαθεαί. Τὸ νὰ ζητῇ τις νὰ ἐπιλύσῃ τοιαῦτα ζητήματα καταβαίνων εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς τοὺς διαμαχομένους θέσιν, εἶνε ὅλως μάταιον· τὸ προτιμότερον εἶνε ἀντὶ νὰ ζητῇ τις νὰ ἐπιλύσῃ αὐτὰ, τοῦναντίον νὰ ζητῇ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πρὸδον αὐτῶν, βέβαιος ὢν ὅτι ὁ γενικὸς ἐπιλυτὴς τῶν τοιούτων ζητημάτων εἶνε ὁ χρόνος, τουτέστιν ἡ προσδεύουσα καθ' ὅλους τοὺς κλάδους ἀνθρωπίνῃ μάθησις καὶ γνῶσις. Τοιούτου εἶδους ζήτημα εἶνε π. χ. τὸ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νέων Ἑλλήνων, τὸ ὅποιον ἐπέλυσαν ὅχι αἱ ὑπὲρ καὶ κατὰ ἐνστάσεις τῶν διαφόρων σοφῶν, ἀλλὰ σιωπηρῶς μόνον ὁ χρόνος, τουτέστιν ἡ προσδεύουσα ἱστορικὴ ἐπιστήμη. Τοιοῦτο ζήτημα εἶνε τὸ περὶ προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καρπὸς καὶ τοῦτο τῆς κριτικῆς καὶ φιλολογικῆς ἐπιστήμης τῶν νεωτέρων χρόνων, τὸ ὅποιον ἔκαμε πολὺ περισσότερον κρότον ἄλλοτε παρὰ τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα, καὶ τοῦ ὁποῖου τὰ ἀποτελέσματα δυστυχῶς ὑπάρχουσι μέχρι σήμερον, διότι ἅπαντες σχεδὸν οἱ Εὐρωπαῖοι προφέρουσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν κατὰ τὸ στρεβλὸν αὐτῶν σύστημα, καὶ ὅχι κατὰ τὸ ἡμέτερον τὸ μόνον ὀρθὸν καὶ ἔγκυρον. Τί ὠφέλησεν εἰς ἐπίλυσιν τοῦτου τοῦ ὀγκώδους σύγγραμματος τοῦ ἀειδύμου Λευκίου, καὶ τὸ ἐτι ὀγκωδέστερον τοῦ ἀειδύμου Κ. Οἰκονόμου; Εἰς οὐδέν· ἐξ ἐναντίας ἐβλάψαν, διότι ἐξ αὐτῶν ἀπεδείχθη μόνον, ὅτι κατὰ τοῦ επικρατοῦντος συστήματος δὲν ὑπάρχουσιν ἰσχυροὶ λόγοι καὶ ἰσχυραὶ ἐνστάσεις. Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶνε ἱκανὸς νὰ λύσῃ μόνον ὁ χρόνος, τουτέστιν ἡ πρὸδος τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ μαθήσεως. Καὶ οἱ ὑπὲρ καὶ οἱ κατὰ τῆς Ἐρασμικῆς προφορᾶς γράψαντες ἔλαβον τὰ ὅπλα τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν ἀμφοτέρωθεν ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπλοθήκης, τῆς φιλολογικῆς· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἔμεινεν ἄλυτος ὁ ἀγὼν. Οἱ μὲν ξένοι διίσχυρίζονται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες προέφερον ὅπως αὐτοὶ καὶ ὅχι ὅπως ἡμεῖς, οἱ δὲ ἡμέτεροι καὶ οἱ μετὰ τῶν ἡμετέρων συντασσόμενοι διατείνονται, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι προέφερον ὅπως ἡμεῖς σήμερον προφέρομεν καὶ ὅχι ὅπως οἱ ξένοι. Ἐν ὅσῳ τὸ ζήτημα τίθεται κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, θέλει μείνῃ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ἄλυτον. Διὰ νὰ τεθῇ καὶ ἐπιλυθῇ τὸ ζήτημα δεόντως, πρέπει νὰ ὑφαιρεθῇ ἡ σαθεὰ βάσις, καὶ ἀντ' αὐτῆς νὰ

ὑποτεθῇ ἄλλη, ἡ ὀρθή. Ἀλλὰ διὰ νὰ θέσῃ τις ὀρθῶς καὶ ἐπιλύσῃ ὀρθῶς τὸ ζήτημα, δὲν ἀρκεῖ εἰς αὐτὸν ἡ μικρὰ καὶ περιορισμένη φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ μάθησις, δὲν ἀρκεῖ εἰς αὐτὸν ἡ ἀναδίφησις τῶν περιωθέντων ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων πρὸς ἀνεύρεσιν λόγων καὶ ἐνστάσεων, ἀλλὰ προσαπαιτοῦνται μάλιστα αἱ ἀνώτεραι καὶ οὐσιωδέστεραι γνώσεις αἱ τῆς φιλοσοφίας καὶ αἱ τῆς γενικῆς ἱστορίας. Ἡ μὲν φιλοσοφία θέλει διδάξῃ αὐτὸν ἐκ τῶν προτέρων τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπόκεινται εἰς τὴν βιολογικὴν μορφήν τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως, ἡ δὲ φιλόσοφος γενικὴ ἱστορία θέλει ἐπικυρώσῃ ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀποδεικνύουσα ὅτι ἕκαστος ἐδημιούργησε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὑπέκυψαν εἰς τὸ σχῆμα τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης, οὐχ ἥμισυ δὲ πάντων τούτων ἡ γλῶσσα καὶ ἡ προφορὰ αὐτῆς. Ὅταν ἡ μεγάλη αὕτη φιλοσοφικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀλήθεια τεθῇ ὡς βάσις τοῦ ζητήματος, τότε ἡ ἐπίλυσις αὐτοῦ ἐπέρχεται εὐκολωτάτῃ καὶ διὰ τριῶν λέξεων: Οὕτω οἱ ξένοι ἔχουσι δίκαιον οὕτω ἡμεῖς. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν προέφερον ἀπαράλλακτως καθὼς προφέρομεν ἡμεῖς, ἀλλ' ἐτι ὀλιγώτερον καθὼς προφέρουσιν οἱ ξένοι. Ἡ προφορὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μετεβλήθη ἐν πολλοῖς, ὅπως μετεβλήθη ἡ προφορὰ πάσης γλώσσης, καθὼς μᾶς διδάσκει ἡ ἱστορία τῆς γενικῆς γλωσσολογίας, ὅπως μετεβλήθη π. χ. ἡ προφορὰ τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης, ἐν τῇ ὁποίᾳ σήμερον κατήντησε νὰ γράφῃ μὲν τις ἐντελῶς ἄλλα νὰ προφέρῃ δ' ἐντελῶς ἄλλα, αὐτὸ τοῦτο ἔνεκα τῆς ἀενάου ταύτης μεταβολῆς καὶ ἀναπτύξεως. Ὅπως θὰ ἦτο μωρὸν καὶ ἄκριτον νὰ ἐλθῶμεν ἡμεῖς, ξένον ἔθνος, νὰ εἰπώμεν πρὸς τοὺς Ἀγγλους: Ἡ προφορὰ τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης, ἥτις ὑπάρχει παρ' ὑμῖν ἐν γενικῇ χρήσει, δὲν εἶνε ὀρθή, διότι δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν γραφὴν σας, καὶ διότι δὲν προφέρετε καθὼς προέφερον οἱ πρόγονοί σας, οὕτω μωρὰ καὶ ἄκριτος θέλει ἀποδειχθῇ καὶ ἡ ἀξίωσις τῶν ἀλλογενῶν φιλολόγων ἐξακολουθοῦντων νὰ λέγῃσι καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπερμεσοῦντος τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος, ὅτι δὲν ἔχουμεν τὴν ὀρθὴν προφορὰν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἡμεῖς, διότι ἡ προφορὰ ἡμῶν δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν γραφὴν καὶ διότι οἱ πρόγονοι ἡμῶν προέφερον ἐν τισι διαφόροις ἡμῶν! Οὕτω τιθεμένου καὶ ἐπιλυμένου τοῦ ζητήματος καὶ ὅχι ἐκ τῶν τυχαίων μαρτυριῶν καὶ εἰδήσεων τῶν ἀρχαίων καὶ ἄλλων φιλολογικῶν λόγων, οἵτινες εἰς οὐδὲν ὠφελοῦσιν, οὐδεὶς πεπαιδευμένος καὶ εὐμαθὴς τοῦ αἰῶνος τοῦτου ἄνθρωπος ἔσται ἐναντιοφρονῶν.

Ταῦτά παθόντες μοὶ φαίνονται καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἀναμιχθέντες καὶ εἰς τὸ ὁμηρικὸν τοῦτο ζή-

τημα, διότι ἅπαντες ἴστανται ἐπὶ σαθρῆς βάσεως, τῆς φιλολογικῆς. Ἡ φιλολογία, ὅπως ἀνεπτύχθη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, ὠφέλησε μεγάλως εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς συνεπόδισεν αὐτὴν, διότι εἶναι πολὺ δύσκολον ὁ φιλόλογος νὰ μὴ προσαράξῃ ἐπὶ τέλους καὶ εἰς τὴν λίαν γεωστήν ἐκείνην ὑφαλον, ἥτις κοινῶς ὀνομάζεται σχολαστικότης. Ἡ σχολαστικότης αὕτη εἶνε λίαν φυσικὴ καὶ σχεδὸν ἀπαραίτητος ὅχι μόνον εἰς τὴν φιλολογίαν, ὅπως νομίζει ἡ κοινὴ πρόληψις, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπάσας τὰς ἐπιστήμας, ὅσας οἱ ἐπιστήμων καταγίνεται μὲ τὰς ἐπιστημονικὰς μικρότητας καὶ λεπτομερείας. Ἡ σχολαστικότης εἶνε οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐπιστημονικὴ μυωπία. Ὅστις ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων συνείθισεν νὰ μεταχειρίζεται καθ' ἑκάστην ὥραν τὸ μικροσκοπίον, ἐκείνος ἐπὶ τέλους καθίσταται ἀνίκανος νὰ μεταχειρισθῇ καὶ τὸ τηλεσκόπιον. Ἰση ὁξυδερκεία πρὸς τὰ μικρὰ καὶ πρὸς τὰ μεγάλα εἶνε δύο ἀντίθετα καὶ ἀσυμβίβαστα πράγματα. Μόνον δὲ μεγάλοι καὶ ἐξαιρετικαὶ φύσεις, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Hegel, ὁ Goethe κλπ. κατώρθωσαν νὰ συνάψωσιν ἐν ἑαυτοῖς τὰ δύο ταῦτα ἀντίθετα ἄκρα. Ὅλον λοιπὸν τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα κατὰ τὴν ταπεινὴν μου γνώμην εἶνε προῖον φιλολογικῆς μυωπίας. Ἐνὸς οἱ φιλόλογοι περιορίζονται εἰς τὸ νὰ ἐξηγῶσι τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις, τὰ μακρὰ καὶ τὰ βραχέα τῶν ὁμηρικῶν ἐξαμέτρων, μοὶ φαίνονται πράττοντες ἔργον καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις ἀρεστόν· ἀλλ' ὅταν ἐπεμβαίνωσι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄδυστα τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου τῶν ποιητικῶν ναῶν, δοῶν ἡγεῖρέ ποτε ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια, καὶ ἀντὶ ἀποβλέψαντες εἰς τὸ ὅλον νὰ μείνωσιν ἐκθαμβοὶ καὶ πλήρεις σεβασμοῦ ἐνώπιον τῆς δαιμονίου μεγαλοφυΐας τοῦ ἀρχιτέκτονος, ἀρνοῦνται αὐτὴν καὶ καταδικάζουσιν εἰς ἀνυπαρξίαν ἢ ἀνικανότητα τὸν ἀρχιτέκτονα, διότι τὸ δεῖναι λιθάριον τοῦ δαίμονος μωσαϊκοῦ δὲν εἶνε κανονικὸν ἀκριβῶς τετράγωνον, ἀλλ' ἔχει καὶ μίαν γωνίαν ἀμβλυτέραν τῶν λοιπῶν, τότε μὰ τὴν ἀλήθειαν μοὶ φαίνονται πράττοντες ὅχι ἀνεκτά. Μοὶ φαίνονται ὡς μύωπες νάννοι, οἵτινες ἰστάμενοι ἐνώπιον κολοσσοῦ γιγαντιαίου καὶ μὴ φθάνοντες νὰ ἴδωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, λέγουσιν ὅτι ὁ κολοσσὸς δὲν ἔχει κεφαλὴν, ὅτι εἶνε κακότεχνος μαρμάρινος ὄγκος, τὸν ὅποιον θέλουσι κάμῃ καλὰ νὰ κατακερματίσωσι. Διὰ νὰ ἐκτιμῇ τις τὰ μεγάλα ἔργα τῆς τέχνης, δὲν πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ τὸν κοινὸν πῆχυν καὶ τὰ κοινὰ μέτρα, ἀλλ' ἴδιον. Ἄν ἀκριβῶς καταμετρούμενη φαίνεται ὅχι ἀκριβῶς εὐθύγραμμος, ἀλλὰ κυρτὴ ὀλίγον ἢ βάσις τοῦ Παρθενῶνος, δὲν πρέπει νὰ καταδικάσῃ τις διὰ τοῦτο τὸν ἱκτῖνον, ἀλλὰ μάλιστα νὰ τὸν ἐπαινέσῃ ὡς ἐπίτηδες καλλιτεχνήσαντα· ἅς σταθῇ ὀλίγον μακρὰν, καὶ τότε θέλει ἰδῇ ὅτι ἡ βά-

σις δὲν φαίνεται πλέον κυρτὴ ἀλλ' εὐθύγραμμος. Τὰ κολοσσικὰ ἀγάλματα τοῦ Φειδίου ἐκ τοῦ πλησίον θεωρούμενα εἶχον ἀσυμμετρίαν καὶ κακὰς ἀναλογίας, ἀλλ' ὅταν ἀνεβιβάζοντο εἰς τὴν προωρισμένην θέσιν των, τότε, ὅθεν δῆποτε καὶ ἂν ἐθεώρει τις αὐτὰ, ἐφαίνοντο σύμμετρα, ἀνάλογα καὶ καλλιτέχνα. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῶν ὁμηρικῶν ἐποποιῶν. Καὶ πραγματικὰ ἂν ὑποτεθῶσιν ἀτέλειαι τινες, ἀνακολουθίαι καὶ ἀντιφάσεις ἐν τοῖς καθ' ἑκάστα, πάλιν δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅ,τι ἐξάγουσιν οἱ Ὀδολφικοί. Πολὺ ὀρθῶς λέγει ἡ K. Στάελ ὅτι καὶ ἐν τῷ ἀρίστῳ ἔργῳ τοῦ Shakspeare δύνανται νὰ εὑρῇ ἀτελείας καὶ σφάλματα καὶ ὁ ἐλάχιστος γραμματοδιδάσκαλος. Ἐπεται ἐκ τούτου, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ὁ Shakspeare, ἢ ὅτι δὲν ἔγραψεν αὐτὸς τὰ ποιήματά του;

Ἐκ τοῦ ζητήματος πρέπει νὰ ὑφαιρεθῇ ἡ φιλολογικὴ τῆς μεθόδου βάσις, καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς αὐτὸ ἡ φιλοσοφικὴ καὶ ἱστορικὴ, καὶ τότε μόνον εἶνε ἐλπὶς νὰ λυθῇ ὀρθῶς καὶ δεόντως. Ὡς ἐκ τῶν στενῶν ὁρίων τῆς γενικῆς ἱστορίας θέλω περιορισθῇ ἐν τῷ ἐπομένῳ μαθήματι εἰς ὀλίγας τινὰς κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην γενικὰς παρατηρήσεις.

ΕΚ ΤΗΣ ΧΗΜΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ΒΙΟΥ.

Ο ΑΗΡ ΟΝ ΑΝΑΠΝΕΟΜΕΝ

(Συνέχ. Ἰδε φυλλάδ. 371).

Τὰ ζῶα λοιπὸν δὲν ἀναλίσκουσιν ἀνθρακικὸν ὀξύ, καθότι οὐ μόνον τὸ εἰσπνευθὲν ἐκπνέουσιν ἀμετάβλητον ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὸ τῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ γημικῶν ἐπεξεργασιῶν παραγόμενον, καθὼς θὰ ἴδωμεν ἀκολουθῶς· εἰς τὰ φυτὰ ὅμως τὸναντίον συμβαίνει. Ὅπως δὲ ταῦτα ὧσιν ἀρμόδια εἰς τὸ ν' ἀπαρβρωθῶσιν ἐκ τοῦ αἰέρος ἱκανὸν καὶ ταχέως ἀνανεούμενον ποσὸν ἀνθρακικοῦ ὀξέος ἔχουσι τὰ ἀναρίθμητα καὶ πολυειδῆ φύλλα, τὰ ἐν τῷ αἰερί ἐκτεινόμενα. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτῶν εἶναι ἐφοδιασμένη μετ' ἀπείρων ὀπῶν, ἥτοι πόρων, διηνεκῶς ἀπορροφόντων ἐκ τοῦ αἰέρος τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ. Τὰ δὲ ἐκκατομμύρια τῶν φύλλων, δι' ὧν ἕκαστον δένδρον ἐκτελεῖ τὴν ἐνέργειαν ταύτην, καὶ ἡ διηνεκὴς κίνησις τοῦ περὶ αὐτὸ αἰέρος, καθιστῶσιν αὐτὸ ἐπιτήδειον εἰς τὸ νὰ συνάγῃ ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας, ἐν ᾗ καὶ ἄλλα ἑτεροειδῆ ὄντα ζῶσιν, ἄφθονον ἐπίσης τρφήν πρὸς τὸν καθ' ἡμέραν αὐτοῦ βίον. — Ἡ θαυμασία τῷ ὄντι ἀπειρία τῶν φυτικῶν ὄντων δύνανται μέχρι τινὸς νὰ γείνη καταληπτὴ δι' ἀριθ-